

УДК 343.977

О. П. Фролов,
завідувач навчальної
лабораторії,
Університет ДФС України

ОБЪЕКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ОБШУКУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті розглянуто нову організаційну форму проведення обшуку – спеціальну операцію. Сформовано поняття і ознаки обшуку, який проводиться у цій формі, та розкрито його об'єктивні елементи.

Ключові слова: обшук, спеціальна операція, груповий обшук, об'єкти обшуку, слідча (розшукова) дія, пошукова діяльність.

А. П. Фролов,
заведуючий учебной
лабораторией,
Университет ГФС Украины

ОБЪЕКТИВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ОБЫСКА В ФОРМЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ

В статье рассматривается новая организационная форма проведения обыска – специальная операция. Сформированы понятие и признаки обыска, который проводится в этой форме, раскрыты его объективные элементы.

Ключевые слова: обыск, специальная операция, групповой обыск, объекты обыска, следственное (розыскное) действие, поисковая деятельность.

O. P. Frolov,
head of the training
laboratory,
University of SFS of Ukraine

OBJECTIVE ELEMENTS IN THE FORM OF SPECIAL OPERATION

The article deals with the new organizational form of the search – a special operation. The concept and signs of a search, which is carried out in this form and its objective elements are revealed, are formed.

Key words: search, special operation, group search, search objects, investigative (search) action, search activity.

Діяльність з виявлення, розкриття і розслідування злочинів неможлива без використання специфічних пошукових дій, що сприяють виявленню джерел і носіїв доказової інформації. Відшукування захованих (прихованих) об'єктів – знарядь злочину, речових доказів, документів, трупів людей, осіб, які переховуються від слідства тощо – може бути здійснено шляхом проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук.

У сучасних умовах у зв'язку з розвитком суспільних відносин з'являються все нові і нові способи підготовки, вчинення і приховування злочинів, а відповідно, і нові об'єкти обшуку та об'єкти, що підлягають обшуку саме у формі спеціальної операції.

Обшук, як одна з найбільш важливих, складних і трудомістких слідчих (розшукових) дій, завжди був предметом вивчення у криміналістиці та кримінальному процесі. У різні роки його дослідженням займалися вчені-криміналісти і процесуалісти: Н. І. Ахмедов, О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, С. Ф. Денисюк, Н. С. Карпов, І. І. Когутич, В. І. Комісаров, А. А. Леві, А. І. Михайлов, В. М. Нікіфоров, С. Б. Росинський, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін та ін. Незважаючи на те, що в працях вищезазначених авторів містяться корисні методичні і тактичні рекомендації, які слугували удосконаленню практики проведення обшуку під час розслідування злочинів, разом з тим багато аспектів обшуку в тактико-криміналістичному і процесуальному планах вимагають поглибленого розроблення з урахуванням сучасного рівня розвитку криміналістичної та процесуальної науки.

Метою статті є розкриття поняття, змісту, основних рис та об'єктивних елементів обшуку у формі спеціальної операції.

У криміналістичній літературі, присвяченій проблемам провадження обшуку, вже достатньо детально розглянуто питання щодо об'єктів, що підлягають відшукуванню та вилученню, з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Об'єкти, що підлягають відшукуванню та вилученню у ході обшуку, – це те, що необхідно відшукати, виявити, задокументувати та вилучити. Такими об'єктами, зокрема, є люди, трупи, знаряддя злочину, предмети злочинного посягання, документи, сліди тощо.

На нашу думку, найбільш підходящим терміном для визначення об'єктів, що підлягають відшукуванню та вилученню під час проведення обшуку, є «об'єкти обшуку». Саме цього терміна і будемо дотримуватися для визначення речей та документів, що вилучаються в процесі здійснення як обшуку в простій організаційній формі (традиційного обшуку), так і обшуку у формі спеціальної операції.

Як відомо, обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України).

Ми вже раніше пропонували власне визначення понять «спеціальна операція» та «обшук у формі спеціальної операції». Так, спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а тільки нова організаційна форма її здійснення. На сьогодні будь-яких специфічних норм, що регламентують провадження слідчих (розшукових) дій саме у формі спеціальної операції, законом не передбачено [1, с. 321].

Обшук у формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже досить широко застосовується на практиці і полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають велику площу і (або) розділених на багато кімнат (відсіків), великих ділянок

місцевості, а також великих транспортних засобів з великою кількістю суб'єктів з метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей, набутих протиправним шляхом, і які підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню і загрози такої протидії [1, с. 323].

Перш ніж приступати до визначення специфіки об'єктів обшуку в формі спеціальної операції, доцільно визначитись з об'єктами традиційних видів обшуку.

На нашу думку, перелік об'єктів, що підлягають відшукуванню і вилученню під час провадження будь-якого обшуку, має такий вигляд:

– речі, документи і цінності, які є доказами у кримінальному провадженні (знаряддя злочину, записи, документи, особисті листи, чернетки, викрадене майно тощо);

– речі і документи, що несуть інформацію про місцезнаходження розшукуваної особи або особи невстановленого злочинця;

– живі особи, які переховуються від слідства у конкретному кримінальному провадженні;

– розшукувані щодо конкретного кримінального провадження трупи;

– речі, цінності, нажиті злочинним шляхом, документи на рухоме та нерухоме майно, що також нажите злочинним шляхом;

– речі, цінності, а також документи на рухоме та нерухоме майно, не нажиті злочинним шляхом, але які згідно з законом підлягають конфіскації;

– речі, які вилучені законом з обігу (вогнепальна зброя, наркотичні засоби, радіоактивні речовини, документи, що містять державну таємницю тощо);

– речі і цінності, що перебувають на криміналістичному обліку, які раніше викрадені під час вчинення інших злочинів;

– живі особи, які розшукуються за вчинення інших злочинів, або речі і документи, що несуть інформацію про місцезнаходження цих осіб;

– трупи як невпізнані, так і розшукувані за іншими кримінальними провадженнями, а також трупи осіб, які зникли безвісті;

– речі чи документи, що мають ознаки іншого, не виявленого на час проведення обшуку злочину.

Отримані в ході вивчення кримінальних проваджень результати свідчать про те, що під час проведення обшуку в формі спеціальної операції в принципі можуть підлягати відшукуванню і вилученню всі вищезазначені об'єкти. Однак ці результати також показують, що, враховуючи специфіку кримінальних проваджень, за якими проводяться такі заходи, із усіх об'єктів можна виділити деякі специфічні, на відшукування і вилучення яких перш за все і спрямований обшук у формі спеціальної операції.

На підставі даних, отриманих під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень і опитування (анкетування) працівників слідчих підрозділів, можна зробити висновок, що до специфічних об'єктів обшуку в формі спеціальної операції відносять:

1. Документи (справжні та підроблені):

– юридичні документи (статути, установчі договори, свідоцтва про реєстрацію, протоколи зборів учасників, засновників, картки із зразками підписів різних організацій, угоди, договори, контракти, особові справи працівників організацій, нормативні та індивідуальні правові акти, які регламентують діяльність організацій, правоустановчі документи на власність, ліцензії тощо);

– інженерно-технічна документація (технічні і технологічні проекти, плани, креслення, кошторис, технічні і проектні завдання, звіти з науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок тощо);

– банківські документи (платіжні доручення, виписки з рахунків, видаткові і прибуткові касові ордери, основні книги тощо);

– документи бухгалтерської звітності (бухгалтерські баланси і додатки до них, видаткові та прибуткові касові ордери, платіжні відомості тощо);

– документи податкової звітності (декларації з податку на прибуток підприємств, податкові декларації з податку на додану вартість, податкові накладні тощо);

– супровідні та складські документи (товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, а також документи з міжнародних перевезень – Carnet-TIR (шляхові листи), CMR (міжнародні товарно-транспортні накладні), Invoice (рахунки-фактури із зазначенням способу доставки вантажу і страховки), Parking list (деталізовані списки найменувань вантажу); складські накладні, книги та картки складського обліку тощо);

– митні документи (вантажні митні декларації (ВМД), скорочені митні декларації (СМД), свідоцтва на доставку вантажу тощо);

– фото-, відео-, аудіодокументи.

2. Платіжні засоби (справжні та підроблені):

– грошові кошти (в українській гривні та іноземній валюті);

– цінні папери: акції, облигації, векселі, коносаменти (тобто документи на право їх утримувача розпоряджатися будь-яким вантажем і отримувати його після перевезення), депозитні ощадні сертифікати (підтверджуючі банківський вклад і надає право на його отримання через визначений термін), ощадні книжки, чеки, чекові книжки, а також реєстри цінних паперів, сертифікати акцій і виписки з реєстру акціонерів;

– кредитні і розрахункові пластикові картки.

3. Контрафактна або контрабандна продукція:

– винно-горілчані вироби і харчові продукти;

– тютюнові вироби;

– парфумерія і косметична продукція;

– аудіо- і відеокасети, оптичні і лазерні диски (CD);

– марки акцизного збору і контрольні марки, наклейки;

– упаковки для контрафактної продукції (пакети, банки, пляшки, пробки, коробки, футляри тощо);

– обладнання для виготовлення контрафактної продукції та інші об'єкти.

4. Комп'ютерні засоби:

– персональні комп'ютери (настільні, портативні);

– периферійні пристрої;

– мережеві апаратні засоби (сервера, робочі станції, мережеві кабелі тощо);

– інтегровані системи (органайзери, пейджери, мобільні телефони тощо);

– комплектуючі всіх зазначених компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо), а також інші об'єкти.

Цей перелік специфічних об'єктів обшуку в формі спеціальної операції не є вичерпним. У сучасних умовах у зв'язку з появою все нових і нових способів вчинення злочинів будуть з'являтися все нові і нові об'єкти, відшукування та вилучення яких в більшості випадків буде можливим лише у формі спеціальної операції, а тому перелік таких об'єктів обшуку

повинен постійно оновлюватися виходячи з аналізу практичної діяльності відповідних слідчих підрозділів.

Як зазначалось вище, об'єктами обшуку ми називаємо об'єкти, що підлягають відшуканню і вилученню під час його провадження.

Разом з тим аналіз літератури показує, що у цього терміна в криміналістиці є й інше значення. Так, І. І. Когутич [2, с. 375] та В. Ю. Шепітько [3, с. 121] називають об'єктами обшуку ті об'єкти, стосовно яких здійснюється обстеження. У свою чергу, Р. С. Белкін і Є. М. Лівшиц [4, с. 91], розділяючи види обшуку на особистий, обшук у приміщенні, обшук на місцевості тощо, підставою для такої класифікації називають «за обшукуваним об'єктом», тобто ті об'єкти, стосовно яких проводиться обстеження, вони визначають саме цим терміном.

На нашу думку, термін «об'єкти обшуку», що застосовується І. І. Когутичем та В. Ю. Шепітьком, є дещо розмитим, оскільки без відповідних роз'яснень стає не зовсім зрозумілим, що вони означають: об'єкти, стосовно яких проводиться обстеження, чи об'єкти, що підлягають відшуканню і вилученню.

На нашу думку, найбільш оптимальним терміном для визначення об'єктів, що підлягають обшуку, є «обшукувані об'єкти», оскільки сам термін «обшукуваний» визначає об'єкт, стосовно якого здійснюються пошукові заходи. Саме цього терміна ми і будемо дотримуватись для визначення об'єктів, щодо яких здійснюється обстеження під час провадження обшуку.

Перш ніж приступати до визначення специфіки обшукуваних об'єктів у формі спеціальної операції, доцільно визначитися з такими об'єктами традиційних видів обшуку.

Так, В. Ю. Шепітько вважає, що такими об'єктами можуть бути:

- визначені приміщення (житлові, нежитлові, приміщення дипломатичних установ);
- інші місця (ділянки місцевості, транспортні засоби);
- особи (їх одяг, взуття, інші речі, а також тіло людини) [3, с. 121–122].

М. В. Салтєвський виділив як обшукувані об'єкти (об'єкти дослідження і пізнання):

- приміщення, що перебувають у постійному або тимчасовому володінні окремих громадян, установ, підприємств, фірм;
- ділянки місцевості, що перебувають у постійному або тимчасовому володінні окремих громадян, підприємств, організацій;
- особистий обшук;
- обшук транспортних засобів [5, с. 349].

Р. С. Белкін як обшукувані об'єкти зазначав:

- приміщення;
- ділянки місцевості;
- транспортні засоби;
- тіло людини, її одяг, взуття та речі, що перебувають при ній (під час особистого обшуку) [6, с. 142–143].

Відповідно до ч. 3 ст. 206, ч. 7 ст. 223, ч. 2 ст. 233 та ч. 5 ст. 236 КПК України обшукуваними об'єктами можуть бути особа, житло (під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення) та інше володіння особи (під іншим володінням особи розуміються

транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи).

Однак не всі об'єкти, віднесені нами до обшукуваних, можуть піддаватись обшуку у формі спеціальної операції. У такій складній організаційній формі не може здійснюватись особистий обшук, тобто тіло людини та супутні об'єкти (одяг, взуття, речі, що перебувають при ній) обшукуваними об'єктами в цьому випадку бути не можуть.

Крім того, таким об'єктом під час обшуку у формі спеціальної операції може бути далеко не кожне приміщення. Наприклад, приватна квартира в типовому багатоповерховому будинку не відрізняється значною територією і, відповідно, її обшук не потребує значної кількості працівників правоохоронних органів. З тієї ж причини обшукуваними об'єктами під час обшуку у формі спеціальної операції не можуть бути замиські будинки або дачі, гаражі, офіси підприємств або приватних фірм, складські приміщення, що мають невелику площу. Також такими об'єктами не можуть бути і невеликі присадибні або дачні ділянки, інші незначні за площею ділянки місцевості, а також окремі транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли тощо).

З метою дослідження обшукуваних об'єктів під час обшуку у формі спеціальної операції нами було вивчено ряд кримінальних проваджень, щодо яких проводились такі заходи, а також проведено опитування працівників слідчих підрозділів, які брали в них безпосередню участь.

На підставі отриманих даних можна скласти приблизний перелік об'єктів, що підлягають обшуку у формі спеціальної операції.

1. Приміщення, що мають значну площу і (або) розділені на багато кімнат (відсіків):
 - виробничого призначення (цехи, майстерні тощо);
 - складські приміщення (склади з обладнанням, продовольчі склади, овочеві бази, склади тимчасового зберігання, митні термінали тощо);
 - офіси й адміністративні приміщення (заводууправління, дирекції, офіси кредитно-фінансових установ, митні термінали тощо);
 - банківські сховища і депозитарії;
 - торговельні підприємства (криті продовольчі і речові ринки, супермаркети, універмаги, магазини тощо);
 - приватні будинки, дачі, котеджі, що мають значну за розмірами площу.
2. Великі ділянки місцевості:
 - склади відкритого (вуличного) зберігання;
 - торговельні підприємства (оптові продовольчі ринки, ярмарки, речові ринки, авторинки, будівельні та інші ринки);
 - присадибні ділянки значної за розмірами площі;
 - відкриті автостоянки;
 - інші ділянки місцевості, що мають значну за розмірами площу.
3. Великогабаритні транспортні засоби (вантажні або пасажирські):
 - залізничні потяги;
 - автопоїзди і автоколони;
 - літаки;
 - морські та річкові плавзасоби.

Цей перелік специфічних обшукуваних об'єктів у формі спеціальної операції не є вичерпним, оскільки у зв'язку із розвитком суспільних відносин, науки і техніки з'являються все нові і нові способи підготовки, вчинення і приховування злочинів, а відповідно і нові об'єкти, що підлягають обшуку саме у формі спеціальної операції, тому перелік таких об'єктів повинен постійно оновлюватися виходячи з аналізу практичної діяльності відповідних слідчих підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фролов О. П. Поняття та основні риси обшуку у формі спеціальної операції / О. П. Фролов // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2018. – Вип. 1–2 (10–11). – С. 318–324.
2. Когутич І. І. Криміналістика. Курс лекцій / І. І. Когутич. – Київ : Атіка, 2008. – 887 с.
3. Шепитько В. Ю. Криміналістика (Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений) / В. Ю. Шепитько. – Харьков : Одисей, 2001. – 527 с.
4. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц. – Москва : Новый юристь, 1997. – 176 с.
5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2005. – 590 с.
6. Белкин Р. С. Криміналістическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – Москва : БЕК, 1997. – 342 с.